

XIX. Y.Y.'DA MARDİN'DE AİLE YAPISI VE KADININ TOPLUMSAL STATÜSÜ*

Muhammed OKUDAN**

Özet

Bu çalışmada XIX. yüzyılda Mardin'de ailenin yapısı ve kadının sosyal statüsü 179, 201, 208 ve 235 nolu şer'iyeye sicilleri esas alınarak incelenmiştir. Mardin'de evlenme kadının rızası ile olmuş ve mehir kendisine verilerek gerçekleşmiştir. Tek eşle evlilik yaygındır. Ortalama çocuk sayısı üçtür. Boşanma hakkını mahkemelerde kullanabilen kadınlar, erkekler gibi ticaret yapmış, borç vermiş ve vakıf kurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı şer'iyeye sicillerinde kadın, Mardin şer'iyeye sicilleri, kadın, aile, sosyal hayat.

IN THE 19TH CENTURY IN MARDIN, FAMILY STRUCTURE AND SOCIAL STATUS OF WOMEN

* Bu makale 2012 yılında düzenlenen Uluslararası Batman Bilim ve Kültür Sempozyumuna sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** Dr., muh.okudan@gmail.com

Abstract

In this study family structure and social status in Mardin in the 19th century have been analyzed based on the Ottoman Court Records numbered 179, 201, 208 and 235. In Mardin marriage occurred by taking the consent of woman and paying her the bride wealth. Monogamy was common. Average number of children was three. Woman used the right to divorce in courts. She also traded like men and lent and established a foundation.

Key Words: Woman in the Ottoman court records , Mardin court records, woman, family, social life.

Giriş

Osmanlı devrinde 'aile yapısı' ve 'kadının toplumdaki yeri' günümüzde üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır.

Yakın zamana kadar Osmanlı kadını, birbiriyle çelişen iki açıdan tasvir edilmekteydi. Yönetimde kadınların rolünün artması, Osmanlı tarihçileri ve çağdaş araştırmacılar tarafından devletin gerileyişinin birinci nedeni olmasa da, devletin gerilemesindeki sebeplerden bir tanesi olarak kabul edilmiştir. İkincisi ise Osmanlı kadını sarayda haremde kapalı kapılar arkasında yaşayan, kimseyle görüşmeyen, söz söyleme hakkı olmayan insanlar olarak ifade edilmiştir¹. Taşradaki kadın ise çocuk doğurmak ve bağda bahçede çalışmakla mükellef tutulan, zorla evlendirilen, daha çok mal hükmünde olan bir varlık şeklinde resmedilmiştir.

Oysa Osmanlı Devleti'nde yaşayan halkların aile yapısını ve kadının toplumdaki yerini öğrenebileceğimiz objektif kaynaklar

¹ Ruth Roded, "Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması", Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 1999, V, 418-427.

mevcuttur. Şer'iyeye sicilleri o dönemde tutulmuş ve değindiğimiz konular açısından ana kaynaklardan bir tanesidir.

Terim anlamı olarak şer'iyeye sicili, insanlarla ilgili bütün hukuki olayları, kadıların verdikleri karar suretlerini, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları içeren defterlere denilmektedir. Bu defterlere ayrıca kadı defterleri veya zabt-ı vekâyi sicilleri ismi de verilmektedir. Bunların, maruzlara, ilâmlara, hüccetlere, aile hukukuna, terekeye, izinnâmeye, emir ve fermanlara, vekâlet ve kefâletlere ait ayrı ayrı tutulmuş olanları olduğu gibi çeşitli vesikaları bir arada karışık olarak bulunduranları da vardır².

Osmanlı tarihinin kaynakları arasında şer'iyeye sicillerinin önemli bir yerinin olduğu konusunda şüphe yoktur. Kadıların devlet merkezi ile yaptıkları resmi yazışmaları, halkın şikâyet ve dileklerini, mahalli idarelere ait hukuki düzenlemeler olarak kabul edilen ferman ve hükümleri, en önemlisi de ait olduğu mahallin sosyal ve iktisadi hayatını yansıtan mahkeme kararlarını ihtiva eden bu sicilleri incelemeyen Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari ve sosyal tarihini hakkıyla ortaya koymak mümkün değildir³. Özellikle şehir tarihleri ve bir bölgenin tarihi ve iktisadi hayatını tasvir etmesi ve de en önemlisi o bölgenin aile yapısını ve oradaki insanların birbirleri ile olan ilişkilerini ortaya çıkarması açısından şer'iyeye sicilleri hiç şüphesiz en önemli kaynaklardandır.

Bu nedenle şer'iyeye sicil defterlerine müracaat etmeden Osmanlı ailesi detaylı bir biçimde incelenemez. Gerçekten de evlenme, boşanma, mehir, nafaka talebi ve miktarı, aile içi geçimsizlik, miras işlemleri, vasi tayini gibi konular direkt ya da dolaylı yoldan aile kavramının içinde yer

² M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul: 1993, III, 210; Abdülaziz Bayındır, Muhâkeme Hukûku (Osmanlı Devri Uygulaması), İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul: 1986, s. 1.

³ Ahmet Akgündüz, Şer'iyeye Sicilleri, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1998, s. 17.

alır. Bu kavramlarla ilgili hususlar da şer'iyeye sicil defterlerine kaydedilirdi. Genel olarak Osmanlı aile yapısına kısaca değinildikten sonra özelde şer'iyeye sicillerinden yola çıkarak Mardin şehrinin aile hayatı incelenmeye çalışılacaktır.

I-Osmanlı Toplumunda Ve Mardin'de Aile Yapısı

Aile, toplumu oluşturan en küçük yapı taşıdır. Toplumun sosyo-ekonomik, kültürel yapısını anlayabilmek için yukarıda değinilen toplumun en küçük yapı taşı olan aileyi incelemek gerekmektedir. Aile akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya gelmek suretiyle oluşturdukları topluluktur. Osmanlı'daki aile yapısı geniş aile ve çekirdek aile olarak iki kısma ayrılabilir. 19. yüzyılda Selanik, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde ve şehir merkezlerinde, çekirdek ailenin, kırsal kesimde ise, üretim, ailenin güvenliğinin sağlanması, iş bölümü gibi nedenlerden dolayı geniş ailenin yaygın olduğu bilinmektedir⁴. İncelenen Mardin şer'iyeye sicil defterlerinde ailenin çekirdek aile mi, yoksa geniş aile mi olduğu konusunda genel anlamda bilgi verecek verilere ulaşılamamıştır. Ancak bir kayıta ailesi ile yaşayan damadının kızına ayrı bir ev açmasını isteyen babanın mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Şehidiye Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed Efendi bin İsmail, evli olduğu Nemçe Hanım'la birlikte kardeşlerinin de bulunduğu babasının evinde yaşarken eşi ile evin diğer sakinleri anlaşamamış ve bundan dolayı da eşi bir başka ev kiralanıncaya kadar babasının evine gitmiştir.⁵ Benzer bir soruna bir başka belgede daha rastlanılmıştır. Diğer bir kayıta ise, Mehmed Efendi, mahkemeye başvurarak kendisinin yeni bir ev tuttuğunu, buna rağmen eşinin eve gelmediğini şikâyet etmektedir.

⁴ İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yayınları, İstanbul: 2004, s. 4.

⁵ Faris Dinç, 235 Nolu Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Mardin'de Sosyal Hayat, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s.81.

Mahkeme Nemçe Hanım'ın evine dönmesi için babasına uyarıda bulunmasıyla neticelenmiştir. Başka bir kayıta ise Mardin'in Medrese Mahallesi sakinlerinden Fatıma bint-i Molla Abdülkadir'in vekili ve babası, damadı Hatunizâde Hacı Esad bin Ali'yi, kızı ile Hacı Esad'ın diğer karısının aynı evi paylaştıklarını ve bu birliktelikte evde çeşitli sorunların yaşanması sebebiyle dava ederek kızının başka bir eve yerleştirilmesini talep etmiştir. Mahkeme bu talebi yerinde görerek Hacı Esad Efendi'nin eşi olan Fatıma'nın başka bir eve taşınmasını karara bağlamıştır⁶. Yukarıdaki örneklerden hareketle şehirde çekirdek ailenin var olduğu, buna istinaden ailelerin böyle bir talepte bulunabildiği sonucu çıkarılabilir.

a-Evlilik

Evlilik, karı-koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı vazifeler yükleyen bir sözleşmedir. Kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi en iyi anlayabileceğimiz konu olan evlilik Türk toplumu için ve beraber yaşadıkları diğer Müslüman topluluklar için (Kürt, Arap, Boşnak Çerkez, vb.) her dönem önemli bir yere sahip olmuş ve kutsal kabul edilmiştir. Bununla birlikte bir Ermeni ve bir Rum için de bu kutsallık aynı şekilde kabul görmüştür⁷.

Türklerde evliliğin tarafları olarak kadın ve erkeğe eşit mesafeden bakılmakta ve karşılıklı olarak haklarının korunmasına özen gösterilmektedir. Özellikle de kadın için daha korumacı bir anlayış gelişmiştir. Bunun en büyük kanıtı evlilik öncesinde kadına verilmesi gereken mehir denilen ücretin hüccetlerde kayıt altına alınmasıdır.

⁶ Dinç, a.g.t. s. 80-83.

⁷ Ortaylı, a.g.e. s. 6.

İncelenen defterler, kadının kocasından mehrini alamadığı durumlarda, bunu alabilmek için mahkemeye başvurabildiğini göstermektedir. Ayrıca kadın mehrini almadan kocası vefat etmiş ise bu durumda tereke taksimi yapılmadan önce kadının mehri verilmiş, ondan sonra tereke taksimine geçilmiştir. Eğer bir boşama söz konusu ise ve erkek mehr ile iddet nafakasını vermemiş ise, bu durumda kadının hakkını aramak için mahkemeye başvurduğu ser'iyeye sicillerinde sıklıkla görülmüştür. Mardin'de Zeynep bint-i Şeyh Hüseyin, eski eşi Pandizade Abdurrahman ibn-i Şeyhmuz Efendiden alacağı olan bin altıyüzkırk kuruş mehrini talep etmiştir.⁸ Yine Babüs'sür Mahallesi'nde oturan Cemile bint-i Ahmed, boşandığı eşinin babasının kendisine ait mehr-i muaccelinden olan 1380 kuruş değerindeki eşyaya el koyduğunu beyan etmiş ve mehir olması hasebiyle kendi malı olduğundan bunun iadesini istemiş, mahkeme de kadını haklı bularak eşyayı kendisine iade etmiştir⁹.

İncelediğimiz defterlerde nikâh ile ilgili belge sayısı oldukça azdır¹⁰. Ancak bu evliliklerin kayıt altına alınmadığı anlamına gelmemektedir. Bunun sebebi o zamanın koşullarında kadınların mahallelerdeki temsilcisi olan ve kendilerine izinnâme verilmiş olan imamın nikâh kıyma yetkisine sahip olması ve kıydığı nikâhın hukuki bir anlam kazanmasıdır. İslam hukukunda evlenmelerin iki şahit huzurunda yapılmasından başka şekil şartı bulunmamasına rağmen din ve toplum hayatında oynadığı rol sebebiyle akdin oldukça erken dönemlerden itibaren konunun hukuki yönünü bilen din ve hukuk adamlarının huzurunda yapılmasına özen gösterilmiştir¹¹.

⁸ Mardin Şer'iyeye Sicil Defteri (Bundan sonra MŞSD şeklinde gösterilecektir.), Defter Numarası (Bundan sonra df. No. şeklinde gösterilecektir.) 46, Varak (Bundan sonra V. Şeklinde gösterilecektir.) 12.

⁹ MŞSD, df. no. 79, V. 17; Dinç, a.g.t. s. 81.

¹⁰ MŞSD, df. no. 201, V. 34; MŞSD, df. no. 235, V. 28; MŞSD, df. no. 208, V. 94.

¹¹ M. Akif Aydın, İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları, İz Yayıncılık, İstanbul: 1996, s. 162.

Şer'iyye sicilleri üzerinde çalışma yapan araştırmacılar nikâhta tarafların rızasının önemli olduğunu, Osmanlı mahkemelerinin tarafların razı olmadığı nikâhları geçersiz saydıklarını, mahkemelere yansıyan davalardan ortaya koymaktadır. Jennings, Kayser sicilleri üzerinde yaptığı çalışmada, ergin bir kızın kendisinin zorla evlendirildiğini iddia ederek mahkemeye başvurduğunu ve bu evliliği iptal ettirdiğini tespit etmiştir. Konuyla direkt alakalı olmasa da 235 nolu defterde ilginç bir kayıt bulunmaktadır. "Salom veledi Hayo, yine Yahudi taifesinden ve aynı mahalle sakinlerinden Feriha binti Abdullah'a açtığı davada, kendisinin evlenmek amacıyla Feriha'ya iki bin iki yüz kuruş mehr-i muaccel verdiğini ve şahitler huzurunda kendi ayinleri üzerine nikâh kıydıklarını ancak Feriha'nın kendisiyle evlenmekten imtina ettiğini beyan ederek, zevciyete tembih olunmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Feriha, Salom ile sözlü olduklarını kabul etmiş ancak, kendisinin evlenmek üzerine herhangi bir akdinin olmadığını, söz konusu paranın babası tarafından alındığını ifade etmesi üzerine Salom davadan men edilmiştir¹².

Nikâh esnasında kadın ya kendisi bizzat nikâha katılıp kâdının huzuruna çıkardı ya da kendisine vekil tayin edip icap ve kabulü vekili aracılığıyla yapardı. Naime bint-i Hâcı Halîl'in, kadı huzuruna bizzat kendisi gelerek nikâhı kıyılmıştır. Nikâhta önce şahitlerin adı daha sonra gelinin kimliği yazılmaktaydı. Sicil defterinde ise devamı şu şekildedir: *"âkila bâliğa medîne-i mezkûre mahkemesinde meclis-i şer'imizde karye-i mezkûre ahâlisinden Halef bin 'Îsâ mahzarında ikrârat ve tasarrufat-ı sahîha ve nafize olduğu hâlde bi-t-tav' ve'r-rızâ ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i ânîl-merâm edüb, iş bu târih-i zabıttan on üç gün mukaddem bir taraftan cebr ve ikrah vâki' olmaksızın bin gurus mehr-i mu'accel ve örf ve adetimiz üzere ikiyüz miskal vasat altunu tesmiyeleriyle nefsi mezbûr Halef'e inkâh ve tezvic eylediğinde ol dahi ber-vech-i muharrer tenekküh ve tezevüc ve kabûl edüb, nikâhını mahzar-ı*

¹² Dinç, a.g.t., s. 80.

*şühûdta ber-vech-i muharrer mezbûr Halef üzerine âkid ve mehr-i mu'accel-i mezkûrun mezbûr Halef mâlından ve yedinden ahz u kabz ederek zevce-i menkûha-yı medhûl-u bihası olub, dedikte mezbûr Halef dahi mukirra-yı mezbûrenin ber-vech-i meşrûh bi'l-cümle kelimât-ı meşrûhasını tabian ikrâr ve tasdîk eyledi*¹³.

Bu konuyla ilgili öncelikle bilinmesi gereken ancak, üzerinde en çok spekülasyon yapılan mesele, toplumda birden çok kadınla evliliğin oldukça fazla olduğudur. Osmanlı toplumunda poligami denilen çok eşli evlilik ne gayr-ı ahlaki ne de gayr-i kanunidir. Buna rağmen toplum tarafından hoş karşılanmamıştır¹⁴. Daha önce değinildiği gibi bu konunun objektif olarak ele alınması, ancak şer'iyeye sicil defterlerinde bulunan tereke taksim ilamlarının incelenmesi ile mümkün olabilir. Çünkü bu ilamlarda kadın da erkeğe mirasçı olduğundan dolayı isimler geçmektedir. Araştırmaya konu olan 179, 201, 208 ve 235 numaralı Mardin şer'iyeye sicil defterlerinden 19. yüzyılda Mardin'de yaşayan Müslim ve gayrimüslimler arasında tek eşliliğin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. 208 nolu Mardin Şer'iyeye Sicil Defterinde tespit edilen on dört kayıttan yalnızca Hacı Mahmud bin Seyyid Ahmed adındaki kişinin Fatma bint-i Hüseyin ve Maya bint-i İbrahim adında iki eşi bulunmaktadır¹⁵. 201 nolu sicil defterinde tespit edilen dokuz kayıttan bir adet üç eşle evlilik (201 nolu MŞSD: V. 30) iki adet de iki eşle evlilik bulunmaktadır¹⁶. 179 nolu Mardin Şer'iyeye Sicil Defterinde tespit edilen on kayıttan yalnızca iki tanesinde birden fazla eşle evlilik olduğunu tespit edilmiştir¹⁷. 235 nolu Mardin Şer'iyeye Sicil Defterinde tespit edilen otuz iki aileden altı erkek iki eşli, bir erkek üç eşli, yirmi beş erkek ise tek eşlidir¹⁸. Birden çok eşle

¹³ MŞSD, df. no. 208, V. 39.

¹⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 89.

¹⁵ MŞSD, df. no. 208, V. 67.

¹⁶ MŞSD, df. no. 201, V. 19; V. 42.

¹⁷ MŞSD, df. no. 179, V. 6; V. 7; V. 30.

¹⁸ Dinç, a.g.t., s. 83

yapılan evliliklerin büyük bir kısmının ilk evlilikten çocuk olmadığı durumlarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Babüs'sür mahallesinde vefat eden Mehmed bin Seyyid Ahmed'in terekesinde iki eşinin adı geçmektedir. Ancak terekede, eşlerinden olma çocuklarından bahsedilmemektedir. Şayet çocukları olsaydı onlar da varis olarak terekede zikredilmek zorundaydı.¹⁹ Yine Şehidiye Mahallesinde Abdülkadir bin Muharrem Bey'in terekesinde iki eşinden bahsedilirken çocuklarından bahsedilmemesi bunun örneklerinden bir tanesidir²⁰. Sürgücü kazasına tabi Elfan köyünde ikamet eden Hüseyin bin Semdin bin İsmail'e ait veraset kaydında varisleri belirtilirken kendisinin evli olduğu iki eşinden sadece birinden mütevellit çocuklardan bahsedilmektedir²¹. Bu da kişilerin evlendiklerinde çocukları olmayınca çocuk sahibi olabilmek için ikinci evliliklerini yaptıklarını düşündürmektedir.

b-Çocuk Sayısı

Osmanlı ailesinde ortalama çocuk sayısı konusu tartışmalıdır. Mehmet Akif Aydın ve Ömer Lütfi Barkan'a göre Osmanlı ailesi ortalama beş kişiden oluşmakta idi²². 235 nolu defterde incelenen kayıtlara göre ortalama çocuk sayısı 3,4 tür. 208 nolu defterden tespit edilen on dört aile ve bunlara ait elli dört çocuk söz konusudur. Bu da ortalama olarak 3,9 çocuğa tekabül etmektedir. 201 nolu defterde dokuz kayıttan yirmi altı çocuk tespit edilmiştir. Bu da ortalama 2,9'a tekabül etmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkılarak Mardin şehrindeki ortalama çocuk sayısının Osmanlı'nın diğer coğrafyalarıyla örtüştüğü ifade edilebilir.

¹⁹ MŞSD, df. no. 201, V. 42.

²⁰ MŞSD, df. no. 201, V. 19.

²¹ Dinç, a.g.e. s. 83.

²² Aydın, a.g.e., s. 168.

c-Boşanma

İslam dini müntesiplerine evlenmeyi teşvik etmiş, mümkün olduğu kadar boşanmaktan uzak durmalarını, ancak eşler arasındaki geçimsizliğin devamı halinde çiftlerin birbirlerinin haklarına riayet ederek ayrılmalarını önermiştir. Hukuki olarak koca boşama hususunda geniş bir yetkiye sahipse de örfi ve diğer sebeplerden dolayı bu uygulamaya yansımamıştır. Kadının boşama hakkı sınırlı gibi görünmesine rağmen yine de istemediği bir evlilikten kurtulma imkânı elde etmiştir²³. İncelenen defterlerdeki bu türlü kararların neredeyse tamamı muhala'a şeklindedir. Muhala'a kadın ile erkeğin karşılıklı olarak anlaşarak birbirinden ayrılmalarıdır. Kurân-ı Kerimde Bakara Süresi 229. ayetinde yer alan "...Kadının kurtulmak için bir şey vermesinde ikisi için de günah yoktur." ifadeye dayanmaktadır. Dare bint-i el-Sadi isimli kadın, eşi Remo bin Süleyman'dan mehr-i mu'acelesi olan yedi yüz kuruşu Remo bint-i Süleyman'da kalmak üzere iddet nafakasını talep ederek boşanmıştır²⁴.

Boşanmadaki bir diğer neden de ihtida hareketi olarak gözükmektedir. İhtida, kişinin hidayete ermesi, Müslüman olması anlamında kullanılan bir kelimedir. İslam hukukunda bir erkek ehl-i kitaptan bir kadınla evlenebilir, ancak Müslüman bir kadın gayr-i Müslim bir kişiyle evlenemez. Mardin şer'iyye sicil defterinden üzerinde çalıştıklarımızdan bu konuyla alakalı iki kayda rastladık. Bunlardan birincisi Mardin'in Bâbüs'sûr Mahallesi'nde Süryani Cercis oğlu Safer, mahkeme huzurunda kelime-i şهادet getirerek Müslüman olmuştur. Kendisi Muhammed Nureddin adını almıştır. Karısı ehl-i kitap olduğu için evli kalmalarında İslam Dini açısından bir sakınca bulunmamıştır²⁵. Defterin ilerleyen kısımlarında muhtedi Muhammet Nureddin'in eşi Hevli bint-i Şemun aralarında hüsn-i muaşeret kalmadığını belirterek mehir için

²³ Aydın, a.g.e., s. 85.

²⁴ MŞSD, df. no. 208, V. 72.

²⁵ MŞSD, df. no. 179, V. 9.

aldığı iki bin dört yüz kuruşu Muhammed Nureddin'e vererek onunla hal' olmak istemiş ve kadı da onları boşamıştır²⁶. Burada ayrıca kadının tazminat ödeyerek eşinden rahatlıkla ayrılabilirdiği görülmektedir. Diğer kayıt ise Menci adında Katolik bir Ermeni kadının Müslüman olup Fatma ismini almasıdır. Mahkemede eşi Sago ibn-i Gerboya İslam'ın anlatılmasını istemiş, ancak Gerbo dinini değiştirmeyince mahkeme karı kocayı boşamıştır. Ancak burada kadın hiçbir şekilde nafaka talep etmemiş ve boşanmak için para da vermemiştir²⁷. İlginç olaylardan bir tanesi Huri bint-i Mustafa isimli bir kadın kocasının kendisini zina yapmakla suçladığını, 2 çocuğunu da kabul etmediğini bu nedenle boşanmak istediğini kadıya bildirmesidir. Kadı mehr-i muaccel ve mehri müecceli ve çocukların nafakasının karşılanması üzerine boşamayı gerçekleştirmiştir²⁸.

II-Kadınlarla İlgili Diğer Hususlar

a-Miras

Miras işlemlerinde İslam hukuku esas alınıyordu. Buna göre, kıza verilen hisse erkeğin yarısı kadardı²⁹. İncelenen defterlerdeki tereke kayıtlarında eş olan kadının mirasçılar arasında yer aldığı, eğer kadının mehri önceden ödenmemiş ise miras taksim edilmeden önce kadının mehrinin verildiği ve daha sonra taksime geçildiği görülmektedir³⁰.

b-Kadının sosyal statüsü

Kadın ve aile ile ilgili şer'iyeye sicilleri üzerinde ilk çalışmaları yapan Ronald Jennings, 17. yüzyıl'da Kayseri'de Osmanlı kadınının,

²⁶ MŞSD, df. no. 179, V. 16.

²⁷ MŞSD, df. no. 179, V. 21.

²⁸ MŞSD, df. no. 201, V. 20.

²⁹ Ortaylı, a.g.e. s. 70.

³⁰ MŞSD, df. no. 208, V. 39.

mahkemelerden gerektiği gibi yararlanabilmesi, borç alıp verebilmesi, vakıf kurabilmesi gibi durumları belgeleriyle ortaya koyarak, Anadolu kadınının hiç de toplum hayatının dışında olmadığını göstermiştir³¹.

Tekye Mahallesiinde oturan Ayşe bint-i Faris, Derviş bin Halil'e borç olarak verdiği yarım liray-i Osmânîyi geri almak için dava açmıştır³². Hatice Hatun bint-i el-Hâc İsmâil ile Hâce Nure Hatun bint-i Molla Muhammed kendilerine ait olan dükkân hisselerini satmıştır³³. Medrese mahallesinden Zemzem bint-i şeyh Sadun vefat eden babasının mirasından hakkını tam alamadığı gerekçesiyle mahkemeye başvurmuş ve kardeşinin çocuklarından davacı olmuştur³⁴. Mardin'in Bâbüs'sûr Mahallesi'nde Hâce Hâtun adlı kadın mahkemeye gelerek kocasının yirmi gün önce şehri terk ettiğini kendisine ve çocuklarına nafaka olarak hiçbir şey göndermediğini kadıya bildirmiş ve muhtaç durumda olduklarından Eşi Yahya'nın nafaka ödemesini istemiştir. Bunun üzerine kadı Yahya'nın aylık altmış kuruş nafaka ödemesine karar vermiştir³⁵.

Kadına şiddet konusunda o dönemde de bazı sıkıntılar olduğu görülmektedir. Bunlardan bir tanesi Mardin'e bağlı Musika köyü sakinlerinden Halime adlı kadının kocasından gördüğü şiddetten dolayı babasının evine gelmesidir. Kocası tarafından eve götürülürken yolda Halime'ye şiddet uygulandığı haberinin kardeşlerine gelmesi üzerine kadının kardeşleri duruma müdahale etmişler ve olayı yargıya taşımışlardır³⁶.

Günümüzde olduğu gibi o dönemde de kadının cinsel olarak istismar edildiği ve bu gibi olayların mağdur tarafından yargıya

³¹ Feriha Karadeniz, "XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış", Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 1999, V, 450-457.

³² MŞSD, df. no. 208, V. 6.

³³ MŞSD, df. no. 208, V. 67.

³⁴ MŞSD, df. no. 201, V. 32.

³⁵ MŞSD, df. no. 179, V. 42.

³⁶ Dinç, a.g.t., s. 85.

taşındığını görülmektedir. Susan bint-i İlyas, Cercis'in kendisine evlenmek vaadiyle kandırıp tecavüz ettiğini ama kendisiyle evlenmediğini ve kendisinden şikâyetçi olduğunu mahkemeye bildirmiştir. Yine Semsule binti Ali'nin köyden bir saat mesafede bulunan mahalde ekin biçerken aynı köy sakinlerinden Abdo bin Seyho tarafından yedi ay önce tecavüze uğradığı, Semsule'nin vekili Ahmed bin Mustafa tarafından şikâyet edilmiştir. Ancak Abdo'nun bu suçlamaları kabul etmemesi ve olayı doğrulayacak şahitlerin olmaması sonucunda mahkeme davacı tarafı bu davadan men etmiştir³⁷.

Sonuç

19. yüzyılda Mardin, Diyarbakır Vilayetine bağlı Sancak merkezi durumundaydı. Bu şehirdeki sosyal hayat diğer Osmanlı şehirleriyle hemen hemen aynı idi.

Daha önce belirtildiği üzere toplumda tek eşlilik yaygındı. Birden fazla evlilik istisna idi. Çok eşle evliliğin genellikle neslin devamını sağlama adına yapıldığı, terekeden alacak ilamları üzerinde yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır. Yine bu ilamlarda yapılan çalışmalarda ortalama çocuk sayısının üç ile beş arası değiştiği tespit edilmiştir. Yapı olarak bakıldığında bir Türk Ailesi ile bir Ermeni ve Süryani ailesi arasında çok eşlilik ve çocuk sayısı bakımından pek bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Kadının toplumdaki yerine gelince, evlenmesi kendi rızası esas olmak üzere ve sicil defterine kaydedilmesiyle gerçekleştiği, bunun da onun evliliğinin hukuki temellerini oluşturduğu görülmüştür. Yine incelenen defterlerde mehirin bugünkü anlamda nafaka olarak kabul edildiği, evlilik sırasında eğer alınmamış ise kocası öldüğünde terekeden önce kadının mehrinin verildiği ondan sonra taksim yapıldığı

³⁷ Dinç, a.g.t., s. 49.

anlaşılmaktadır. Diğer bir konu ise şiddete ve cinsel istismara uğrayan kadının bu durumu kabullenmeyip olayı yargıya taşıdığı şer'iyeye sicil defterlerindeki kayıtlardan tespit edilmiştir. Mahkemeye başvuran kadınlar arasında gayr-i Müslim kadınların da varlığı Osmanlı mahkemelerinin ırk ve din farkı gözetilmeksizin her türlü sorunu çözmeye çalıştığını göstermektedir.

Kaynaklar

- 179 No'lu Mardin Şer'iyeye Sicil Defteri
201 No'lu Mardin Şer'iyeye Sicil Defteri
208 No'lu Mardin Şer'iyeye Sicil Defteri
235 Mardin Şer'iyeye Sicil Defteri
Akgündüz, Ahmet, *Şer'iyeye Sicilleri*, c. 1, İstanbul: 1998, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Aydın, M. Akif, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul: 1996, İz Yayınları
Bayındır, Abdülaziz, *Muhâkeme Hukûku* (Osmanlı Devri Uygulaması), İstanbul: 1986, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
Dinç, Faris, *235 no'lu Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Mardinde Sosyal Hayat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: 2007.
Karadeniz, Feriha, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış*, Osmanlı, Ankara: 1999, c. 5, Yeni Türkiye Yayınları
Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: 2004, Pan Yayınları
Pakalın, M. Zeki, *Tarih Terimleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1993, MEB Yayınevi,
Roded, Ruth, *Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması Osmanlı*, Ankara: 1999, Yeni Türkiye Yayınları.